

Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima

Prof. dr. sc. Dubravka Maleš
Odsjek za pedagogiju
Filozofski fakultet, Zagreb

Obilježja postmoderne obitelji značajno utječu na promjenu shvaćanja djeteta i odgojnih postupaka. Kako odgovoriti na izazove suvremenog odgoja, pročitajte u članku prof. dr. sc. Dubravke Maleš.



Odgojno-obrazovna ustanova može biti mjesto gdje će roditelji dobiti savjet i podršku

Gospodarski, socijalni i moralni kontekst suvremenog zapadnog društva proizveo je značajne promjene unutar obitelji. Liberalizam koji se pojavio kao dominirajuća vrijednost u posljednjih nekoliko desetljeća imao je za posledicu jačanje filozofije individualizma i veće mogućnosti slobode izbora načina života. Mijenjaju se uloge muškarca, žene i djece, a što je rezultiralo pojavom nepreglednih promjena u partnerskim i obiteljskim oblicima života (Wilk, 2003). Navedene promjene su se na odgojne mogućnosti obitelji, kao i na samu prirodu obiteljskog odgoja.

Obilježja postmoderne obitelji

U postmodernoj obitelji, za razliku od tradicionalne nuklearne obitelji, uočljiva je tendencija prema dominaciji osobnih interesa, dok je opće dobro u drugom planu. I muškarci i žene teže profesionalnom napredovanju i materijalnom blagostanju, dok se tradicionalne obiteljske vrijednosti zanemaruju. Kultura individualizma u suprotnosti je s vrijednostima i zahtjevima koje traži život u zajednici pa je čestim uzrokom sukoba među partnerima i raspada obitelji. Naime, zasnivanje obitelji temelji se na svjesnom stupanju u zajednicu u kojoj se zajednički realiziraju životni ciljevi

i ostvaruju temeljne vrijednosti slobode. Međutim, težnja za slobodom i nezavisnošću ponekad može dovesti do sebičnosti, slabljenja društvenih veza i sukoba s potrebom pripadanja drugome i suradnjom (Raboteg-Šarić, Pećnik, Josipović, 2003.). Ovi trendovi u međuljudskim odnosima djelomično su uzrokom stvaranja različitih partnerskih i obiteljskih struktura.

Jačanje interesa za vlastito dobro dovelo je do toga da se članovi obitelji sve češće nalaze u procjepu između zadovoljavanja vlastitih individualnih potreba i želja i onih obiteljskih; između zahtjeva posla i obitelji; između privlačnosti uspona u vlastitoj karijeri i ljepote podizanja djece; između obiteljskih obaveza i odricanja od mnogih drugih zadovoljstava i sl.' (Pašalić-Kreso, 2004., 16). Stoga i ne začuđuje što mladima brak i obitelj više nisu privlačni. Među njima jača trend odgađanja ulaska u brak kako bi se posvetili obrazovanju, usavršavanju i uspjehu u karijeri (Akrap i Čipin, 2006.), a što u konačnici vodi padu nataliteta odnosno sve manjem broju djece u obitelji, ali i do sve većeg broja onih koji odustaju od roditeljstva.

Danas je vrlo teško odnosno nemoguće definirati obitelj upravo zbog različitih tipova obitelji koji se pojavljuju u društvu (Scanzoni, 1995.; prema Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović, 2003.). Klasične definicije obitelji koje uzimaju brak i krvno srodstvo kao njezina bitna određenja više ne pokrivaju sve tipove obitelji. Bernardes (1997.) ističe da je za ozbiljne znanstvene studije važnije voditi računa o tome koliko su obitelji međusobno različite,

pripremili smo za vas

a ne ih sve pokušati staviti pod istu definiciju u nastojanju izjednačavanja, pri čemu se zanemaruju specifičnosti pojedinih tipova obiteljske strukture. Različitost obiteljskih struktura može se promatrati uzimajući u obzir različite kriterije: kroz odnos roditelja i djece (npr. biološka i usvojena djeca), kroz bračni status roditelja (razvedeni, odvojeni, ponovno oženjeni), s obzirom na broj roditelja u obitelji (jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji) i roditeljsku seksualnu orijentaciju (heteroseksualni i homoseksualni parovi) (Wise, 2003.). Tako u svakodnevnom životu postoje – osim obitelji u kojoj su biološki otac i majka i njihovo dijete/djeca – posvojiteljske obitelji, obitelji u kojima je samo jedan roditelj biološki, rekonstruirane obitelji, tj. novi brak nakon razvoda, jednoroditeljske

Pozicija djeteta danas utjecala je na roditeljsku ulogu na način da obiteljski odgoj čini pomak od privatne u javnu sferu te postaje predmetom javne politike.

obitelji (kao posljedica razvoda braka, smrti, izvanbračne zajednice, vlastite odluke da se ima dijete, ali ne i partner), udomiteljske obitelji, višegeneracijske obitelji, slobodne izvanbračne obitelji, samačka kućanstva, istospolne i surugat obitelji, obitelji u kojima jedan roditelj zbog prirode posla duže vrijeme boravi izvan mjesta stanovanja (pomorci i sl.), a poseban izazov za stručnjake su tzv. kalendarske obitelji, gdje dijete živi jedan dio godine s jednim, a drugi dio godine s drugim roditeljem.

Može se reći da suvremeni trenutak življenja obilježavaju nastojanja pripadnika različitih obiteljskih struktura za legalnim prihvaćanjem i ostvarivanjem jednakopravnosti u odnosu na tradicionalnu nuklearnu obitelj. Koliko su različiti tipovi obitelji priznati i prihvaćeni, ovisi o sredini u kojoj članovi obitelji žive, ali i o razlikama u društvenoj prihvaćenosti od države do države.

O procesu pluralizacije obiteljskih

struktura svjedoče demografski podaci mnogih zapadnoeuropskih zemalja pa i Republike Hrvatske (vidi Akrap i sur., 2003; Gelo, Akrap, Čipin, 2005.; Puljiz i Zrinščak, 2002.). Iako se u Hrvatskoj još uvijek približno 90 posto djece rađa u braku, uočljivo je da naša zemlja polako prati trendove razvijanih zemalja svijeta. U obiteljskoj slici stanovništva Hrvatske najvećim dijelom su bračni parovi s djecom (57,9%), potom slijede jednoroditeljske obitelji koje čine majke s djecom (12,5%) i očevi s djecom (2,6%). Čak je 27% bračnih parova bez djece, što vodi do zaključka da imati djecu više nije popularno – odnosno rađanje potomstva više nije prioritetan cilj braka pa se na taj način obitelj počela, uvjetno rečeno, rasteći i svoje reproduktivne funkcije (Živić, 2003.).

Od poslušnosti do odgovornosti

Nove znanstvene spoznaje o djetetu, s jedne strane, a individualizam i demokratizacija odnosa u društvu, s druge strane, doveli su do promjena u shvaćanju djeteta, u odgojnim ciljevima i postupcima. Dijete se danas prihvaća kao subjekt s pravima, a država je ona koja treba jamčiti uživanje tih prava. Takva pozicija djeteta utjecala je na roditeljsku ulogu na način da obiteljski odgoj čini pomak od privatne u javnu sferu te postaje predmetom javne politike. Roditelj je pred zakonom odgovoran za svoje postupke prema djetetu i svako ugrožavanje prava djeteta nosi određene sankcije.

Dok je nekad u odgoju prevladavalo nastojanje da se mlade pripremi za život u zajednici, suradnju, dijeljenje s drugima, da se razvije odgovornost prema drugima, da se njeguju veze s članovima proširene obitelji, obiteljsko jedinstvo i solidarnost, a manje natežanje i osobno postignuće, danas je

naglasak na razvoju dječje nezavisnosti (Raboteg-Šarić, Pečnik, Josipović, 2003.). Suvremene spoznaje o razvoju djeteta uništile su paradigmu o poslušnosti, a afirmirale paradigmu odgovornosti. Od roditelja se očekuje da naprave pomak od odgoja za poslušnost prema odgoju za odgovornost, kreativnost i kritičko mišljenje. Da bi to mogao, roditelj mora sliku djeteta kao ovisnog i pasivnog primatelja utjecaja odraslih zamijeniti slikom djeteta kao aktivnog, kompetentnog i sposobnog bića.

Nova pozicija djeteta kao subjekta s pravima te promjena cilja odgoja nametnuli su zahtjeve za drukčijim odgojnim postupcima. Ako dijete ima pravo na iznošenje mišljenja, pravo da ga se sasluša i, kad je moguće, uzme u obzir, onda odgoj temeljen na tjelesnom kažnjavanju više ne dolazi u obzir. Kao reakcija na tjelesno kažnjavanje danas se razvija pristup pozitivne discipline, a za polazište ima poštivanje prava djeteta, njegovih razvojnih potreba i njegovog najboljeg interesa, te razvijanje samodiscipline, odgovornosti i prosocijalnog ponašanja. Pozitivna disciplina je suštinski dio koncepta pozitivnog ili konstruktivnog roditeljstva. Pečnik (2008.) navodi četiri ključna elementa koja moraju biti zastupljena u roditeljstvu, a to su njega, strukturiranost roditeljstva (postavljanje granica), prepoznavanje djetetovih potreba i osnaživanje djeteta, a Juul (2008.) u svoj koncept roditeljskog vođenja uključuje roditeljski autoritet, međusobni dijalog, zanimanje za dijete, uključenost u njegov život i prepoznavanje djetetovih potreba. Bez obzira na moguće razlike u određivanju roditeljske uloge, većina se suvremenih autora slaže da je zadatak roditelja da postavlja jasne granice djetetu te da mu osigura okruženje u kojem će stjecati životno važne vještine. Dijete kompetenciju razvija kroz aktivnost pa dobar odgoj pretpostavlja pružanje prilike djetetu da u svakodnevnom situacijama donosi odluke, rješava probleme i uči se odgovornosti. Za mnoge je roditelje ova nova situacija zbunjujuća. Jedni



Ustanova mora pružiti čitavu lepezu različitih mogućnosti komunikacije i podrške roditeljima

smatraju da su zabranom tjelesnog kažnjavanja izgubili roditeljski autoritet, a drugi su demokratske odnose zamijenili pretjeranom popustljivošću i dječjom anarhijom. Postoje i oni koji su uzeli sudbinu djeteta u svoje ruke te im organiziraju dan, ispunjavaju ga obvezama, uz stalno nadgledanje i nedavanje mogućnosti razvijanja samostalnosti, ali uz stalno inzistiranje na uspješnosti.

Očito je da je današnji odgoj postao vrlo zahtjevan i, osim što traži od roditelja odricanje, vrijeme, strpljenje i razumijevanje djeteta, traži određena znanja i vještine. Teško je udovoljiti zahtjevima suvremenog odgoja ako se roditeljska znanja i vještine temelje na nasljeđu vlastitih roditelja. Kompetentan roditelj poznaje razvojne potrebe djeteta, pruža kvalitetan odgoj, zna odabrati, za svoje dijete, odgovarajuće izvanobiteljske utjecaje, shvaća važnost i sposoban je za razvijanje partnerstva s onima koji izvan obitelji skrbe o njegovu djetetu, odgajaju ga i obrazuju.

Zaključak

Promjene koje se događaju u obitelji nameću potrebu veće i raznovrsnije društvene potpore obiteljima. Roditelji su odgovorni za odgoj djeteta, ali jednako tako postoji i odgovornost države koja treba roditeljima pružati podršku u obavljanju roditeljske uloge, odnosno stvoriti uvjete za

kvalitetno roditeljstvo. Na koji način trebaju reagirati odgojno-obrazovne ustanove kako bi zadovoljile potrebe različitih obitelji? Prije svega, ustanova mora pružiti čitavu lepezu različitih mogućnosti komunikacije i podrške roditeljima i na taj način otvoriti komunikacijski prostor za suradnju. Time ustanova pokazuje da uistinu brine o dobrobiti svih obitelji i voljna je uspostaviti kvalitetan suradnički odnos.

Promjene u strukturama obitelji nameću potrebu da se u radu s djecom sve vrste obitelji tretiraju kao jednakopravne, da se ne preferira ni jedna struktura obitelji kao najbolja ili najpoželjnija, dok se osobita pozornost treba usmjeriti na to da sva djeca, bez obzira iz kakve obiteljske strukture dolaze, trebaju imati osjećaj pripadanja i dobrodošlice ustanovi u kojoj borave. U razgovoru s djecom važno je naglasak stavljati na različitosti koje postoje među nama i iste te različitosti tumačiti kao bogatstvo.

Poželjno je u suradnju obitelji i ustanove uključivati sve članove obitelji. Bit će to prilika da dijete koje, na primjer, nema oca, dovede baku ili djeda. Kako se dijete ne bi loše osjećalo, treba dobro razmisliti da li i kako organizirati Dane očeva, Međunarodni dan obitelji, Majčin dan i sl. I na kraju, odgojno-obrazovna ustanova je pravo mjesto gdje roditelji mogu dobiti dodatnu podršku u vidu informacija i vještina potrebnih za kvalitetan odgoj. Osim

jačanja roditeljskih kompetencija, odgojno-obrazovna ustanova sa svojim stručnim timom može biti mjesto gdje će roditelji dobiti savjet i podršku u teškim obiteljskim situacijama koje mogu ugroziti zdrav razvoj djeteta.

Literatura:

1. Akrap, A. i sur. (2003.): *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
2. Akrap, A.; Čipin, I. (2006.): *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj: zašto smo neoženjeni i neudane*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
3. Bernardes, J. (1997.): *Family Studies. An Introduction*. London: Routledge.
4. Gelo, J.; Akrap, A.; Čipin, I. (2005.): *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
5. Jull, J. (2008.): *Život u obitelji: Najvažnije vrijednosti u zajedničkom životu i odgoju djece*. Zagreb: Naklada Pelago.
6. Pašalić-Kreso, A. (2004.): *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: JEŽ.
7. Pečnik, N. (2008.): *Prema viziji roditeljstva u najboljem interesu djeteta*. U: Daly, M. (ur.) *Roditeljstvo u suvremenoj Europi: pozitivan pristup*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 15-38.
8. Puljiz, V.; Zrinščak, S. (2002.): *Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu*. Revija za socijalnu politiku, 9(2), 117-137.
9. Raboteg-Šarić, Z.; Pečnik, N.; Josipović, V. (2003.): *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
10. Walsh, F. (2003.): *Changing Families in a Changing World. Reconstructing Family Normality*. In: Walsh, F. (ed.) *Normal Family Processes. Growing Diversity and Complexity*. New York: A Division of Guilford Publications, Inc., 2-24.
11. Wilk, L. (2003.): *Familienform als Determinante kindlicher Entwicklung und kindlichen Glucks?* In: Heim, R.; Posch, C. (2003) *Familienpädagogik*. Innsbruck: Studienverlag, 13-35.
12. Wise, S. (2003.): *Family structure, child outcomes and enviromental mediators: an overview of the Development in Diverse Families Study*. Australian Institute of Family Studies. <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/RP30.html>
13. Živić, D. (2003.): *Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001*. Revija za sociologiju, 34 (1-2), 57-73.

Napomena:

Članak je nastao na temelju predavanja *Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima* održanog na 1. stručnom skupu OMEP-a *Promijenjeno djetinjstvo – utjecaj na dijete, obitelj, odgojitelje*, 27. veljače 2012.